

Аналіз концепцій сучасних моделей виборчих систем

Микола Рибачук,
доктор філософських наук,
член Центральної виборчої комісії у 1999 — 2004 роках
Броніслав Райковський,
кандидат політичних наук,
член Центральної виборчої комісії

Сучасна теорія демократії базується на розмаїтті її форм: кожна країна з урахуванням умов певного історичного часу обирає оптимальне поєднання виборчих механізмів. На думку Ж. Бешлера, демократія „існує лише в нескінченно різноманітних історичних формах, а тому реально існують тільки демократії, одночасно і тотожні, і відмінні одна від одної” [1].

Для країн з різними політичними культурами різними мають бути й системи організації державної влади, а відтак і виборчі системи. Пошлемося на авторитет ОБСЄ: „Керуючись принципом рівноправності і права народів розпоряджатися своєю долею, всі народи завжди мають право в умовах цілковитої свободи визначати, коли і як вони бажають, свій внутрішній і зовнішній політичний статус без втручання ззовні і здійснювати на власний розсуд свій політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток” [2].

Переваги і вади різних виборчих систем широко обговорюються в науковій літературі [3]. Дослідники дійшли висновку, що ідеальної демократичної процедури проведення виборів не існує [4]. Математики звичайно звертають увагу на те, що при виборі більш ніж із двох кандидатур жоден з варіантів голосування не забезпечує точного врахування волі населення. Та існують ще й інші фактори, котрі не дозволяють вважати якусь виборчу систему „найкращою”. Відтак очевидно, що переваги і вади будь-якої системи не є „абсолютними”, а пов’язані вони з конкретними обставинами, у яких система застосовується.

Загальновідомо, що при виборі виборчої системи вирішальну роль відіграє співвідношення пріоритетів: якщо головною метою є формування стабільного ефективного уряду, то перевага віддається мажоритарній системі; якщо ж робиться акцент на адекватному представництві в

парламенті інтересів різних груп населення – то пропорційній [5]. Значною мірою це залежить від характеру взаємин законодавчої і виконавчої влади. Якщо уряд формується парламентом, то першочергового значення набуває формування в парламенті стійкої більшості. К. Поппер, наприклад, вважає, що головне питання парламентських виборів – це питання про зміну уряду [6]. У президентських республіках, де уряд менш залежить від парламентської більшості, важливішою є проблема адекватного представництва в парламенті інтересів різних груп населення. Отже одним з найбільш важливих факторів, які впливають на вибір виборчої системи, є функції представницьких органів влади.

Важливим є і такий фактор, як менталітет громадян, національні традиції. Так, Г. Майер [7] зазначає, що у Німеччині не забороняється висування незалежних (непартійних) кандидатів, однак після 1949 року жодному з них не вдалося перемогти на виборах у Бундестаг. Р. Таагепера й М. Шугарт пишуть, що „результати виборів залежать не тільки від народного волевиявлення, але й від правил. Чи йдеться про одне „місце” президента, чи про багато місць у загальнодержавних і місцевих законодавчих зборах, правила розподілу місць у різних країнах (або навіть у різних частинах однієї країни) різні. Ключовими є питання про облік голосів і розподіл місць” [8]. Ці ж вчені пропонують для визначення виборчої системи звертати увагу на три аспекти (або змінні) у них: 1) зміст голосу; 2) величина округу (або порядок підрахунку голосів); 3) правило переведення отриманих голосів у мандати. Деякі дослідники вважають за необхідне враховувати ще один, четвертий аспект (змінну): 4) голосування за конкретного кандидата або за партію (список кандидатів) [9].

Що стосується першого пункту, то виборець може бути наділений правом: проголосувати за одного кандидата чи список (категоричне голосування); віддати голос за кожного „схвалюваного” ним кандидата (схвальне голосування); розподілити надані йому голоси між різними кандидатами (кумулятивне голосування); ранжувати кандидатів у порядку переваги (ординальне, або преференційне голосування).

Існують й інші типи голосування. Наприклад, голосування з чотирма варіантами відповіді: „за”, „проти”, „утримуюсь”, „віддаю перевагу” (превагу можна віддати тільки одному кандидатові, кількість інших варіантів не обмежується).

Що стосується другого пункту, то для класифікації виборчих систем досить знати, чи проводяться вибори за одномандатним виборчим округом, чи за багатомандатним, тобто розглядати два значення другої змінної: один і багато.

Для четвертої змінної можливі три значення: а) за кандидата; б) за партію; в) і за кандидата, і за партію.

Найбільше варіантів існує для третьої змінної, до того ж їх набір залежить від значення трьох інших. Тому для загальної класифікації виборчих систем доцільно використати першу, другу й четверту

змінні. При цьому визначальну роль відіграє друга змінна. Якщо округ одномандатний, то четверта змінна може мати тільки одне значення – голосування за конкретного кандидата. Що стосується першої, то хоча формально схвальна й кумулятивна моделі голосування припустимі й у цьому випадку, їх застосування в одномандатних округах небажане, оскільки зміст цієї моделі полягає в чіткому виборі на користь одного кандидата. Тобто в одномандатних округах можлива лише мажоритарна система. Зазвичай виокремлюють два типи такої системи – абсолютної і відносної більшості. Такий розподіл пов'язаний зі значенням третьої змінної.

Найважливішою характеристикою при виборах за одномандатним округом (особливо з точки зору виборців) є спосіб голосування (тобто перша змінна). З чотирьох типів голосування тут доцільні тільки два – категоричне й ординальне (преференційне). Використання першого типу голосування передбачає класичну мажоритарну систему (абсолютної більшості з перебалотуванням чи відотною більшістю), а другого – систему мажоритарно-преференційну (альтернативного голосування). Остання застосовується вкрай рідко (приміром, на загальнодержавному рівні лише на виборах до нижньої палати австралійського парламенту й на виборах до Президії Боснії і Герцеговини), однак вона має певні переваги при обранні посадових осіб місцевого самоврядування.

У випадку багатомандатного округу з голосуванням за конкретних кандидатів можливі всі чотири способи голосування. При категоричному голосуванні одержуємо систему єдиного голосу, що не передається, при кумулятивному – кумулятивний вотум, при ординальному (преференційному) – систему єдиного переданого голосу. При схвальному голосуванні діє одна з двох версій „блокової” системи: обмеженого (виборець має менше голосів, ніж розігрується мандатів) або необмеженого вотуму (число голосів у виборця відповідає числу мандатів).

Найскладнішою є класифікація змішаних ситуацій, коли виборець голосує і за партію, і за конкретних кандидатів. Тут доводиться використовувати додаткові змінні. Одна з них відповідає на питання, чи є голосування роздільним. В одних випадках виборець голосує окремо за кандидата й окремо за партію. В інших – голосування за кандидата вважається одночасно й голосуванням за партію, до списку якої він включений. Інша змінна пов'язана з тим, що мандати можуть розподілятися спочатку між партіями, а потім між кандидатами у партійному списку. Інший варіант – мандати між партійними списками розподіляються в більших багатомандатних округах, а результати голосування за кандидатів визначаються в менших округах (зазвичай одномандатних).

Отже, маємо чотири конструкції. Перша – система відкритих (вільних) партійних списків. У цьому випадку виборець голосує за партію і окремо за кандидата із списку цієї партії. Слід відзначити, що голосування за партію завжди категоричне, тоді як при виборі кандидатів у партійному списку

можуть використовуватися всі чотири перелічені способи голосування (категоричне, кумулятивне, схвальне, преференційне).

Друга система – „панашування”: виборець може голосувати за кількох кандидатів, що входять до списків різних партій; при цьому подані голоси зараховуються в першу чергу як голоси за відповідні партії, а після розподілу мандатів між партіями – як голоси за відповідних кандидатів.

У межах третьої системи („персоналізованої змішаної”) виборець голосує окремо за партію і за конкретних кандидатів. Результати голосування за кандидатів визначаються в одномандатних округах. Однак розподіл мандатів у цих округах впливає і на кількість мандатів, які партія одержує за підсумками голосування за списками.

До четвертого типу належить система (її іноді називають системою додаткових представників), при якій виборець голосує за кандидатів, що балотуються в одномандатних округах, але його голос зараховується і як поданий за партію, до списку якої входить даний кандидат. Результати голосування за кандидатів визначаються в одномандатних округах, а за списками – у загальнонаціональному багатомандатному окрузі.

Мажоритарна система відносної більшості має низку переваг. Насамперед, вона результативна (кожне депутатське місце заміщається відразу, в результаті лише одного голосування). По-друге, вона зрозуміла виборцям (на відміну від змішаних і нетрадиційних систем). По-третє, ця система „економна”, оскільки немає необхідності організовувати повторне голосування в округах. І ще вона дозволяє масовим партіям здобувати „тверду” більшість і сформувати стійкий уряд.

Р. Даль звертає увагу й ще на одну позитивну сторону мажоритарної виборчої системи: вона забезпечує пряме представництво для жителів конкретного виборчого округу. Виборці краще знають свого депутата. Він може представляти їх інтереси і в представницьких органах [10].

Однак мажоритарна система має ряд істотних (щодо представництва) вад.

Ця виборча система на рівні виборчого округу призводить до втрати голосів виборців, іноді досить значної. Відтак інтереси значної кількості виборців не можуть бути представленими в законодавчому органі.

Застосування мажоритарної системи на національному рівні може призвести до істотного спотворення результатів виборів. Е. Лейкман і Дж. Ламберт, дослідивши механізм дії виборчої системи відносної більшості в Англії, писали: „Очевидно, ніхто не заперечуватиме (незалежно від того, має так бути чи ні), що англійська Палата громад не „віддзеркалює почуттів нації”... Майже кожні вибори виявляють приголомшливу невідповідність між нацією, якою її відображає голосування, і Палатою громад, що утворюється в результаті цього голосування. Таке „відображення” звичайно нагадує криве дзеркало: кожна риса ніби й відповідає до певної міри оригіналові, але одна з них раптом набуває величезних розмірів, тоді як інша, можливо, й не менш важлива, стає

ледь помітною” [11]. На парламентських виборах у Великій Британії 1997 року лейбористи одержали 64 % мандатів, а проголосувало за неї лише 44 % виборців. Консерватори одержали 31 % голосів (25 % мандатів), а ліберальні демократи, яких підтримали 17 % виборців, – лише 7 % місць [12]. В окремих випадках може статися й так, що політична партія, за яку голосує більшість виборців, одержить у парламенті менше місць.

Мажоритарна система відносної більшості не виконує також умову рівного представництва від округів. Нерівність може проявлятися, поперше, в тому, що від різних округів можуть обиратися депутати, за яких проголосувало різне число виборців. Одні депутати можуть набрати менше половини, інші — 90 % всіх поданих голосів. По-друге, одні виборчі округи можуть перевищувати інші за кількістю виборців. Це означає, що голоси матимуть неоднакову „вагу”. З’являється тут і простір для маніпуляцій з „нарізанням” виборчих округів: їх „кордони” визначаються так, щоб це сприяло перемозі правлячої політичної сили. Таке явище одержало назву „джеррімандерінг” (за ім’ям губернатора американського штату Масачусетс Е. Джеррімандера, який вдався до такої практики ще 1812 року).

Певна перевага мажоритарної системи абсолютної більшості у порівнянні з системою відносної більшості полягає в тому, що обраними вважаються кандидати, яких підтримала більшість виборців, що проголосували. Однак і вона має ваду, притаманну системі відносної більшості: пропадають голоси, подані за інших кандидатів. Всі перераховані вище зауваження до мажоритарної системи відносної більшості також можуть стосуватися й виборчої системи абсолютної більшості.

Однією з вад цієї системи є також те, що вона в умовах багатопартійності не завжди результативна. Наприклад, у Франції на виборах до Національних зборів у першому турі з 490 місць лише одного разу – на виборах 1968 року – було заміщено відразу більше половини [13].

Один зі способів удосконалювання цієї системи є запровадження другого туру голосування, до участі в якому допускаються два кандидати, що набрали найбільше голосів виборців у першому турі (перебалотування). Іншим способом усунення вад мажоритарної системи абсолютної більшості, що дозволяє обійтися без повторного голосування, є альтернативне голосування (alternative vote). Ця система, відома також під назвою мажоритарно-преференційної, є ще одним варіантом мажоритарної системи в одномандатних округах. Виборцеві пропонується визначити в ординальному бюлетені як основний, так і альтернативний варіант свого вибору. Для перемоги необхідно одержати підтримку абсолютної більшості. Якщо жоден з кандидатів не став основним вибором для більш ніж половини виборців, то кандидат з найменшою кількістю перших голосів вилучається зі списку. Отримані ним голоси передаються кандидатам, визначеним виборцями як альтернативні. Такий перерозподіл голосів триває доти, доки один з кандидатів не досягне абсолютної більшості. Як

тільки число отриманих кандидатом голосів першого вибору плюс число голосів, переданих йому від інших кандидатів, перевищить половину загальної кількості бюлетенів, його оголошують переможцем [14].

Р. Даль зауважує, що передача голосів може іноді привести до перемоги кандидата, який і не одержав найбільше голосів у першому турі [15]. Застосування альтернативного голосування може також призвести до неадекватного розподілу місць у законодавчих органах.

Мажоритарна виборча система може застосовуватися і в багатомандатних округах. Одним з різновидів мажоритарної системи в них є система обмеженого голосування (limited vote): кожен виборець має право проголосувати за число кандидатів, яке є меншим від загальної кількості тих, що обираються в окрузі. Така система практикується, наприклад, при виборах до Сенату Іспанії, де більшість провінцій обирають чотирьох сенаторів, а виборцям дозволено віддати три голоси за різних кандидатів [16].

Граничною формою мажоритарної системи є система єдиного голосу, який не передається (single non-transferable vote). Така система використовується, зокрема, в Японії при виборах до нижньої палати парламенту. Величина округів установлена там на рівні від трьох до п'яти, але при цьому кожен виборець голосує лише за одного кандидата [17]. Е. Лейкман і Дж. Ламберт вважають, що обмежене голосування сприяє забезпеченню представництва меншості [18]. Однак тут є і ризик: таке представництво може виявитися завищеним.

Пропорційна виборча система діє лише в багатомандатних виборчих округах: виборці голосують за партійні списки. Кожна партія, що бере участь у виборах, одержує кількість депутатських місць, пропорційну кількості відданих за неї голосів.

Багато демократичних країн сьогодні використовують певну форму пропорційної системи. Серед них, зокрема, Бельгія, Данія, Фінляндія, Німеччина, Греція, Ірландія, Ізраїль, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Іспанія, Швеція, Швейцарія. Загальною тенденцією у XX столітті був рух до системи пропорційного представництва [19].

Існують різні способи пропорційного розподілу мандатів. Один з них ґрунтується на методі виборчої квоти. Виборча квота обчислюється шляхом розподілу загальної кількості голосів виборців, поданих в окрузі, на кількість мандатів, що підлягають розподілу. Однак при такому розподілі виникає проблема „невикористаних” голосів, а отже й і нерозподілених мандатів.

Застосовуються переважно два способи наступного розподілу мандатів: метод (правило) найбільшого залишку і метод найбільшої середньої. Метод найбільшого залишку вимагає передати нерозподілені мандати партіям, у яких є найбільші залишки голосів виборців. Спосіб наступного розподілу мандатів, заснований на методі найбільшої середньої, передбачає передачу нерозподілених мандатів партіям, які мають найбільшу частку від ділення

числа зібраних ними голосів на число мандатів, отриманих при першому розподілі, плюс одиницю. При однаковому розподілі голосів виборців між партійними списками кандидатів остаточний результат виборів може бути різним, оскільки він залежить від способу наступного розподілу мандатів. Слід зазначити, що застосування методу найбільшого залишку вигідне невеликим партіям, а метод найбільшої середньої сприяє великим політичним партіям [20].

Завдяки системі пропорційного представництва (особливо при застосуванні правила найбільшого залишку), до парламенту може пройти чимало дрібних партій та угруповань (у тому й числі екстремістських). Порівняно більша частка парламентських мандатів, якими володіють ці групи, строкатість їх поглядів і програм ще більше знижує ймовірність формування стійкої урядової коаліції. Щоб завадити цьому, у багатьох країнах, де діє пропорційна система, запроваджується так званий загороджувальний бар'єр – відсоток голосів, необхідний для проходження партії до парламенту. Величина цього бар'єру може варіюватися від 1 % (Ізраїль) до 5 % (ФРН) і навіть до 8 % (Ліхтенштейн).

Існують й інші методи визначення виборчої квоти. Наприклад, квота Хогенбах - Бішофа, яка визначається за формулою: $v/(m + 1)$, де v – загальне число поданих голосів виборців, m – число мандатів, що підлягають розподілу. Така квота дозволяє розподілити відразу більше число мандатів. Ще більший відсоток розподілених мандатів отримаємо при застосуванні квоти Друпа: $v/(m + 1) + 1$. Подальше зростання відсотка розподілених мандатів дає застосування квоти Імперіалі: $v/(m + 2)$.

Р. Таагепера і М. Шугарт, досліджуючи механізм пропорційного розподілу мандатів при застосуванні різних варіантів квот у поєднанні з методом найбільших залишків, дійшли висновку, що, залежно від бажаних результатів, можна використати різні варіанти квот. Вчені вважають, що використання високої квоти призводить до обмеження представництва партії, яка набирає найбільше голосів [21].

Інший спосіб визначення пропорційності депутатських мандатів кількості отриманих партійним списком голосів виборців, ґрунтується на методі дільників (ще їх називають дивізорськими методами). Найбільш відомий метод професора Гентського університету (Бельгія) В. д'Ондта, запропонованому ще 1882 року. Суть його полягає в тому, що кількість отриманих кожним партійним списком голосів виборців ділиться послідовно на ряд чисел (1; 2; 3; 4...). Частки від розподілу розташовуються в порядку зменшення, і виборчою квотою буде число, порядковий номер якого відповідає числу мандатів, які розподіляються. Ряд чисел-дільників може бути й іншим. Наприклад, французький вчений А. Сент-Лагю 1910 року запропонував ряд дільників, виражений непарними цифрами (1; 3; 5; 7...) [22]. Р. Таагепера і М. Шугарт дійшли висновку, що метод В. д'Ондта сприятливий для найбільшої партії, а метод А. Сент-Лагю — для малої. Окрім того, чим менша різниця між сусідніми числами-дільниками

в ряду, тим більшу перевагу одержуватимуть великі партії [23].

Загалом же жодна з існуючих (теоретично і практично) систем підрахунку голосів не відповідає принципу пропорційності.

При застосуванні пропорційної системи необхідно враховувати механізм розподілу мандатів усередині партійних списків. Більшість демократичних країн використовує систему пропорційного представництва у формі голосування партійним списком. При такій системі партії висувають списки кандидатів (як правило, вони включають стільки кандидатів, скільки мандатів виділено на округ). Є два основні варіанти розподілу мандатів усередині партійного списку: система „закритих” і система „відкритих” списків. При „закритих” списках виборець голосує за партійний список в цілому і не може вплинути на розподіл мандатів у цьому списку. Отримані партійним списком мандати розподіляються між кандидатами у відповідності з черговістю їх розташування у списку. Такий варіант підвищує вплив центрального керівництва партій, оскільки саме лідери (не обов’язково формальні) визначають порядок розташування кандидатів.

Система „відкритих” списків дає виборцеві більшу свободу у виборі конкретних кандидатів. Простим варіантом цієї системи є „список з порядковими номерами з правом вибору одного кандидата”, який використовується, наприклад, у Бельгії і Данії. Кожна партія пропонує список кандидатів під номерами. Виборці можуть відзначити в бюлетені або весь список, або окремого кандидата в ньому. Голосування за окремих кандидатів приєднується до голосів, одержаних партією, для пропорційного розподілу місць, а також просуває кандидата вгору у списку. За системи, яка використовує список з порядковими номерами з правом вибору кількох кандидатів, що діє, наприклад, в Італії, виборці можуть голосувати за трьох чи чотирьох кандидатів з партійного списку, аби віддати перевагу більше, ніж одному кандидатові зі списку. У Фінляндії використовується система голосування списком без черговості з вимогою голосування за одного кандидата. У партійних списках не встановлюється черговості, виборці повинні обрати окремого кандидата для того, щоб віддати свій голос партії, і їх вибір визначає як пропорційний розподіл місць у законодавчому органі між партіями, так і порядок, згідно з яким кандидати обираються з партійних списків для заповнення цих місць [24].

Існує і вид пропорційної системи, який дозволяє виборцеві висловити свою підтримку кандидатам не тільки одного партійного списку, але й кандидатам від різних партій. Це система єдиного переданого голосу (single transferable vote). Вона може застосовуватися лише в багатомандатних округах. Виборець, маючи один голос і голосуючи за одного кандидата, може, разом з тим, вказати кілька преференцій. Проти прізвища найбільш бажаного кандидата виборець проставляє цифру 1, проти прізвища іншого бажаного кандидата – цифру 2 і т. д. Виборець може висловлювати свої преференції будь-яким кандидатам, незалежно від їх партійної

приналежності. Кандидати, у яких кількість перших преференцій склало квоту або перевищило її, вважаються обраними. В обраних кандидатів можуть виявитися надлишки голосів, і їх, відповідно до інших преференцій, передають іншим кандидатам. Якщо в результаті такої операції хтось із кандидатів, не обраних на першому етапі підрахунку голосів, добрав до квоти, то він теж вважається обраним. Якщо ж цього виявилось недостатньо для повного розподілу мандатів, то використовується третя преференція і т. д. У наш час загальнонародними виборами на основі системи одного переданого голосу формуються парламенти Ірландії і Мальти, австралійський Сенат, парламенти суб'єктів федерації Австралії, органи місцевого самоврядування в Австралії, Ірландії, у деяких муніципалітетах США. Така система дає виборцеві більшу свободу вибору, оскільки є можливість проголосувати за будь-який набір кандидатів незалежно від їх партійної приналежності [25].

Застосування цієї системи може викликати спотворення представництва політичних партій: давати завищене представництво найбільшій партії і занижувати роль невеликих партій. Так, на виборах 1977 року в Ірландії правляча партія Фіанна Файл з 50,6 % голосів одержала 84 місця в палаті представників (57,1%), а з урахуванням пропорційності їй повинно було дістатися лише 74 мандати. Лейбористська партія з 11,6 % голосів одержала 16 місць (10,9 %), а мала одержати на одне більше. Незалежні з 5,6 % голосів одержали чотири місця (2,7 % всіх мандатів) [26].

З метою поєднання переваг різних систем і зменшення їхніх вад у деяких країнах застосовуються змішані виборчі системи. Є кілька способів поєднання пропорційного представництва з нормами голосування відносною й абсолютною більшістю. Один з них полягає в застосуванні принципу пропорційного представництва в деяких частинах території держави, і голосування або відносною, або абсолютною більшістю в інших частинах. Наприклад, під час виборів до Сенату Франції система голосування відносною чи абсолютною більшістю використовується в департаментах, які мають чотири й менше місць, тоді як система пропорційного представництва переважає в департаментах, від яких обирається п'ять і більше депутатів. Інший різновид змішаної системи полягає в тому, що для однієї й тієї ж території пропонуються дві групи кандидатів. Цей тип практикується в Японії після реформи виборчої системи 1994 року. Тут 300 членів палати представників обираються в одномандатних округах за принципом відносної більшості. Інші 200 членів обираються в регіональних округах на основі системи пропорційного представництва.

Донедавна така система існувала й в Україні, коли на 450 місць у Верховній Раді 225 депутатів обиралися у загальнонаціональному багатомандатному окрузі за партійними списками, а інші 225 у одномандатних округах за мажоритарною системою відносної більшості.

Основні типи сучасних виборчих систем та їх особливості наведені у таблицях 1 і 2 [27].

Таблиця 1

Основні виборчі системи

Тип системи	Види системи
Мажоритарна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Пліуральна (відносної більшості): <ol style="list-style-type: none"> 1.1. В одномандатних округах. 1.2. У багатомандатних округах: <ol style="list-style-type: none"> а) система єдиного непередаваного голосу в округах з кількістю мандатів меншим 5; б) облікова (проходить тільки один список). 2. Власне мажоритарна (абсолютної більшості). <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Мажоритарно-преференційна („альтернативне голосування”). 2.2. Мажоритарна в 2 тура. 3. Пліурально-мажоритарна (1 тур – мажоритарна, 2 тур – пліуральна).
Пропорційна	<ol style="list-style-type: none"> 1. По списках (у загальнонаціональних і багатомандатних округах): <ol style="list-style-type: none"> 1.1. Із закритими списками. 1.2. З відкритими списками. 2. Без списків – преференційна система в багатомандатних округах. <ol style="list-style-type: none"> 2.1. Система єдиного перехідного голосу (квотно-преференційна). 3. Квазіспискова (голоси за список в загальнонаціональному або багатомандатному окрузі складаються з голосів за кандидатів)
Змішана (мажоритарна і пропорційна)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зв’язана (1 або 2 голоси). <ol style="list-style-type: none"> 1.1. Персоналізована. 2. Незв’язана.
Напівпропорційна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Система єдиного неперехідного голосу в округах із числом мандатів більшим 5; 2. Кумулятивне голосування 3. Обмежене голосування 4. Схвальне/несхвальне голосування

Таблиця 2

Додаткові особливості виборчих систем

Преференційна (ординальний бюлетень)	1. Преференції кандидатів в окрузі 2. Преференції кандидатів усередині списків 3. Панашування 4. Мажоритарно-преференційна (в одномандатних округах)
Рівні	1. Однорівнева 2. Багаторівнева
Ступінчастість	1. Пряма (виборці голосують за кандидатів) 2. Східчаста (виборці голосують за вибірників)
Особливості виборчих прав	Загальне й не загальне Рівне й не рівне
Кількість голосів у виборця	1. Один голос 2. Два голоси 3. Обмежене число голосів 4. Стільки, скільки місць 5. Стільки скільки кандидатів
Тип бюлетеня	1. Категоричний (можна голосувати за одного кандидата) 2. Ординальний (можна відзначити преференції кількох кандидатів)
Методи розрахунку при розподілі місць	1. Квотні 2. Дивізорські методи
Бар'єр (поріг) виборчий	1. Немає бар'єра 2. Низькі бар'єри: 1, 2, 3 % 3. Середні бар'єри: 4, 5, 6 % 4. Високі бар'єри від 7 до 10 % і вище
Висування кандидатів в одномандатних і багатомандатних округах	1. Тільки безпосередньо виборцями 2. Безпосередньо виборцями й виборчими об'єднаннями в одномандатних округах 3. Тільки виборчими об'єднаннями

Отже можна стверджувати, що будь-яка виборча система має і певні переваги, і певні вади.

Істотним недоліком чинної в Україні виборчої системи є „закритість” списків, що не дозволяє виборцю повною мірою висловити свої вподобання щодо конкретних кандидатів і гіпертрофовано підвищує вплив партійних лідерів, закріплюючи авторитаризм у партіях. Крім того, повністю

розірвано зв'язок між депутатським корпусом і виборчими округами. У поєднанні з імперативним мандатом це призводить до того, що депутат стає не стільки представником виборців, скільки заручником партійного керівництва. Тому на нинішньому етапі трансформаційного процесу оптимальним видається запровадження виборчої системи з наступними основними характеристиками: пропорційна; обрання частини депутатів у регіональних багатомандатних округах; однорівнева; відкриті списки; преференційна (кандидатів усередині списку); ординальний бюлетень (преференції кількох кандидатів); середній виборчий бар'єр.

Загалом доцільно було б запровадити відкриті списки з можливістю преференційного голосування за кількох кандидатів. Крім того, поряд із загальнонаціональним, важливо сформувавши регіональні багатомандатні округи, можливо, за числом областей, а також у Києві та в АР Криму, у яких обиралося б 50 % депутатів.

Звичайно, це питання потребує ретельного вивчення. Радикальні зміни виборчої системи із складнішими характеристиками хоча й можуть здаватися привабливими, є, на думку авторів, передчасними, хоча й доцільними у перспективі.

Література:

1. **Бешлер Ж.** Демократия: Аналитический очерк. – М., 1994. – С. 11.
2. **Заключительный Акт Сопещения по безопасности и сотрудничеству в Европе // Международные избирательные стандарты: Сборник документов.** – М.: Весь Мир, 2004. – С. 314.
3. **Лейкман Э., Ламберт Д. Д.** Исследование мажоритарной и пропорциональной избирательных систем. М., 1958; **Таагепера Р., Шугарт М. С.** Описание избирательных систем // Полис. – 1997. – № 3. – С. 114 - 136; **Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации / Под ред. А. В. Иванченко.** М., 1999. С. 105 - 117; **Авдеенкова М., Дмитриев Ю.** Современные избирательные системы // **Выборы. Законодательство и технологии.** – 2000. – № 7 - 8. – С. 54 - 59; **Чиркин В. Е.** Какая избирательная система нужна России? // **Общ. науки и современность.** – 2000. – № 2. – С. 37 - 48.
4. **Алескеров Ф.Т., Ортешук П.** **Выборы. Голосование. Партии.** – М., 1995. – С. 60 - 65; **Каюнов О. Н.** Незримая логика избирательных законов. – М., 1997. – С. 9 - 16.
5. **Холодковский К. Г.** Будущая избирательная система России и опыт Запада // **Избирательный закон: Материалы к обсуждению.** – М., 1993. – С. 63; **Таагепера Р., Шугарт М. С.** Описание избирательных систем // Полис. – 1997. – № 3. – С. 116.
6. **Поппер К.** Пропорциональная система противоречит демократии // **Журнал о выборах.** – 2004. – № 4. – С. 55 - 57.
7. **Майер Г.** Демократические выборы и избирательная система //

Государственное право Германии. – Т. 1. – М., 1994. – С. 121–151.

8. **Таагепера Р., Шугарт М. С.** Описание избирательных систем // Полис. – 1997. – № 3. – С. 115.

9. **Иванченко А. В., Кынев А. В., Любарев А. Е.** Пропорциональная избирательная система в России. История, современное состояние, перспективы [Электронный ресурс] / Независимый институт выборов, Москва. – Режим доступа: <http://www.vibory.ru/Publikat/PES/ch-1-1.htm>. – Заголовок с экрана.

10. **Даль Р.** Возможности усовершенствования выборных законодательных органов Российской Федерации. Сравнительный обзор избирательных систем. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifes.ru/library/articles/rus/>. – Заголовок с экрана.

11. **Лейкман Э., Ламберт Дж. Д.** Исследование мажоритарной и пропорциональной избирательных систем. / Пер. с англ. Г. И. Морозова; Под ред. А. С. Шугаева. – М.: Изд-во „Иностранная литература”, 1958. – С. 18.

12. **Даль Р.** О демократии. / Пер. с англ. А. С. Богдановского; под ред. О. А. Алякринского. – М.: Аспект Пресс, 2000. – С. 128.

13. **Даль Р.** Возможности усовершенствования выборных законодательных органов Российской Федерации. Сравнительный обзор избирательных систем. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifes.ru/library/articles/rus/>. – Заголовок с экрана.

14. **Таагепера Р., Шугарт М. С.** Описание избирательных систем // Полис. – 1997. – № 3. – С. 126.

15. **Даль Р.** Возможности усовершенствования выборных законодательных органов Российской Федерации. Сравнительный обзор избирательных систем. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifes.ru/library/articles/rus/>. – Заголовок с экрана.

16. **Таагепера Р., Шугарт М. С.** Описание избирательных систем // Полис. – 1997. – № 3. – С. 130.

17. Там само.

18. **Лейкман Э., Ламберт Дж. Д.** Исследование мажоритарной и пропорциональной избирательных систем. / Пер. с англ. Г. И. Морозова; Под ред. А. С. Шугаева. – М.: Изд-во „Иностранная литература”, 1958. – С. 90.

19. **Даль Р.** Возможности усовершенствования выборных законодательных органов Российской Федерации. Сравнительный обзор избирательных систем. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifes.ru/library/articles/rus/>. – Заголовок с экрана.

20. **Маклаков В. В.** Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран. – М.: РИО ВЮЗИ, 1987. – С. 43.

21. **Таагепера Р., Шугарт М. С.** Описание избирательных систем // Полис. – 1997. – № 3. – С. 131 - 132.

22. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учеб.

для юридич. вузов и факультетов: В 4-х т. Т. 1 - 2: Общая часть / Рук. авт. коллектива и отв. ред. Б. А. Страшун. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Бек, 1996. – С. 375 - 376.

23. **Таагепера Р., Шугарт М. С.** Описание избирательных систем // Полис. – 1997. – № 3. – С. 133 - 134.

24. **Даль Р.** Возможности усовершенствования выборных законодательных органов Российской Федерации. Сравнительный обзор избирательных систем. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifes.ru/library/articles/rus/>. – Заголовок с экрана.

25. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учеб. для юридич. вузов и факультетов: В 4-х т. Т. 1 - 2: Общая часть / Рук. авт. коллектива и отв. ред. Б. А. Страшун. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Бек, 1996. – С. 382 - 383.

26. **Маклаков В. В.** Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран. – М.: РИО ВЮЗИ, 1987. – С. 51.

27. Выборы: Избирательное право и избирательный процесс. Словарь-справочник / Авт. проекта и сост. Арсентьев В. Б., Баранов С. Д., Бутырин Г. Н. [Электронный ресурс] / Москва: Комитет по телекоммуникациям и средствам массовой информации города Москвы, 2003. – С. 67-68. – Режим доступа: http://www.mos.ru/disk1/pdf/spec_10_vybori.pdf. – Заголовок с экрана.